

UDK 808.5:821.162.1(477)-97Баранович.08
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/88-2-36>

Anton SZTEFAN,
orcid.org/0000-0003-4096-4616
Starszy wykładowca katedry języka ukraińskiego Charkowskiego Uniwersytetu
Narodowego im. Wasyla. Karazina
(Kijów, Ukraina) a.shtefan@karazin.ua

OD PAMIĘCI DO AFEKTU: TYPOLOGIA *ENUMERATIO* W *NOTII PIĘĆ* ŁAZARZA BARANOWICZA

Niniejszy artykuł proponuje szczegółową analizę retoryczną barokowego dzieła Łazarza Baranowicza *Notii pięć. Ran Chrystusowych pięć* (Czernihów 1680), w której powtarzany liczebnik «pięć» ukazany zostaje jako zasadniczy czynnik konstrukcyjny tekstu. Punktem wyjścia jest stwierdzona luka badawcza: choć utwór od dawna funkcjonuje w obiegu bibliotecznym i cyfrowym, brakuje wciąż opracowań, które łączyłyby perspektywę klasycznej teorii figur z poetyką historyczną wschodniosłowiańskiego kaznodziejstwa. Analiza obejmuje: 1) odtworzenie figury *enumeratio* wraz z propozycją wyodrębnienia jej dziewięciu odmian (*numeratorum*, *graduum*, *distributiva*, *causalis*, *visibilis*, *reductiva*, *varians*, *comparativa*, *duplex*) oraz śledzenie ich «scenicznej» gry w obrębie dzieła; 2) ukazanie, jak liczba «pięć» organizuje trzy komplementarne płaszczyzny: strukturalną (pięć *notio* tworzących ramę kompozycyjną), mnemoniczną (seria obrazów pełniąca funkcję łańcucha haków pamięci w duchu *ars memoriae*) i afektywno-teologiczną (gradacja od ran pasywnych do eschatologicznego «słońca» ich blasku); 3) identyfikację mechanizmu *enumeratio duplex*, w którym konkretna sekwencja zmysłowych obrazów sprzęga się z równoległą serią pojęć scholastycznych, wzmacniając zarazem wymiar doktrynalny (*docere*) i perswazyjny (*movere*); 4) omówienie roli porfiriuszowej matrycy *quinque voces* (*genus*, *species*, *differentia*, *proprium*, *accidens*), przeniesionej z logiki do teologii jako narzędzie hierarchizacji pięciu «własności» boskich. Rozszerzone czytanie ujawnia dodatkowo, że enumeracje Baranowicza konsekwentnie krzyżują się z toposem *consensus testium*: liczba «pięć» wsparta autorytetem dwóch świadków Golgoty (Maria – Jan) generuje podwójny etos – logiczny i moralny. Autor wykorzystuje również strategię *enumeratio varians*, zestawiając pięć ran z pięcioma rubinami, źródłami, bramami i drogami, co pozwala rekonfigurować tę samą siatkę liczbową w kolejnych rejestrach znaczeniowych. Wyniki badań dowodzą, że «pięć» stanowi nie dekorację, lecz kręgosłup kompozycyjny i katalizator patosu; zaproponowana typologia wyliczeń otwiera nową ścieżkę interpretacyjną dla innych utworów XVII wieku, wzbogacając zarazem studia nad retoryką Rzeczypospolitej Obojga Narodów oraz nad transferem schematów scholastycznych do literatury słowiańskiej.

Słowa kluczowe: retoryka barokowa, *enumeratio*, kult Pięciu Ran, Łazarz Baranowicz, *ars memoriae*, *quinque voces*, typologia figur.

Антон ШТЕФАН,
orcid.org/0000-0003-4096-4616
старший викладач кафедри української мови
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
(Київ, Україна) a.shtefan@karazin.ua

ВІД ПАМ'ЯТІ ДО АФЕКТУ: ТИПОЛОГІЯ *ENUMERATIO* У «NOTII PIĘĆ» ЛАЗАРЯ БАРАНОВИЧА

У статті запропоновано докладний риторичний аналіз барокового твору Лазаря Барановича *Notii pięć. Ran Chrystusowych pięć* (Чернігів, 1680), у якому повторюваний числівник «п'ять» постає як основний конструктивний чинник тексту. Вихідною точкою є виявлена прогалина в дослідженнях: попри тривалу присутність твору в бібліотечному та цифровому обігу, бракує праць, що поєднують перспективу класичної теорії фігур з історичною поетикою східнослов'янського красномовства. Аналіз охоплює реконструкцію фігури *enumeratio* з пропозицією виокремлення дев'яти її різновидів (*numeratorum*, *graduum*, *distributiva*, *causalis*, *visibilis*, *reductiva*, *varians*, *comparativa*, *duplex*) та простеження їхньої «сценічної» гри в межах твору; показ того, як число «п'ять» організовує три взаємодоповнювані площини – структурну (п'ять *notio*, що формують композиційну рамку), mnemonicну (серія образів як ланцюг «гачків» пам'яті в душі *ars memoriae*) й афективно-теологічну (градація від пасивних ран до есхатологічного «сонця» їхнього сяйва); ідентифікацію механізму *enumeratio duplex*, у якому конкретна послідовність чуттєвих образів поєднується з паралельним рядом схоластичних понять, підсилюючи доктринальний (*docere*) та переконливий (*movere*) виміри; а також аналіз ролі порфирієвої матриці *quinque voces* (*genus*, *species*, *differentia*, *proprium*, *accidens*), перенесеної з логіки в теологію як інструмент ієрархізації п'яти «властивостей» Божих. Розширене прочитання додатково засвідчує, що *enumeratio* Барановича послідовно перехреплюються з топосом *consensus testium*: число «п'ять», підкріплене авторитетом двох свідків Голгофи

(Марія – Йоан), формує подвійний етос – логічний і моральний. Автор також застосовує стратегію *enumeratio varians*, зіставляючи п'ять ран із п'ятьма рубінами, джерелами, брамами та дорогами, що дозволяє реконфігурувати ту саму числову мережу в нових семантичних реєстрах. Результати дослідження доводять, що «п'ять» є не прикрасою, а композиційним хребтом і каталізатором пафосу; запропонована типологія переліків відкриває нові інтерпретаційні перспективи для інших творів XVII століття й водночас збагачує студії з риторики Речі Посполитої та з трансферу схоластичних схем у слов'янську літературу.

Ключові слова: барокова риторика, *enumeratio*, культ П'яти Ран, Лазар Баранович, *ars memoriae*, *quinque voces*, типологія фігур.

Anton SHTEFAN,

orcid.org/0000-0003-4096-4616

Senior Lecturer at the Department of Ukrainian Language

V.N. Karazin Kharkiv National University

(Kyiv, Ukraine) a.shtefan@karazin.ua

FROM MEMORY TO AFFECT: A TYPOLOGY OF *ENUMERATIO* IN LAZAR BARANOWYCH'S *NOTIY PIĘĆ*

This article proposes a detailed rhetorical analysis of the Baroque work by Łazarz Baranowicz *Notiy pięć. Ran Chrystusowych pięć* (Chernihiv 1680), in which the repeated numeral «five» is shown to be the text's essential constructive factor. The starting point is an identified research gap: although the work has long circulated in library and digital form, studies that combine classical figure theory with the historical poetics of East-Slavic preaching are still lacking. The analysis comprises: 1) the reconstruction of the figure *enumeratio* together with the proposal to distinguish nine of its variants (*numerorum*, *graduum*, *distributiva*, *causalis*, *visibilis*, *reductiva*, *varians*, *comparativa*, *duplex*) and the tracing of their «scenic» play within the work; 2) the demonstration of how the number «five» organises three complementary planes: structural (five *notae* creating a compositional frame), mnemonic (a series of images functioning as a chain of memory hooks in the spirit of *ars memoriae*), and affective-theological (a gradation from the Passion wounds to the eschatological «sun» of their radiance); 3) the identification of the mechanism *enumeratio duplex*, in which a concrete sequence of sensory images is coupled with a parallel series of scholastic concepts, thereby reinforcing both the doctrinal (*docere*) and persuasive (*movere*) dimensions; 4) a discussion of the Porphyrian matrix of the *quinque voces* (*genus*, *species*, *differentia*, *proprium*, *accidens*), transferred from logic into theology as an instrument for hierarchising the five divine «properties». Extended reading further reveals that Baranowych's enumerations consistently intersect with the *topos consensus testium*: the number «five», supported by the authority of the two Golgotha witnesses (Mary and John), generates a double ethos—logical and moral. The author also employs the strategy *enumeratio varians*, juxtaposing the five wounds with five rubies, springs, gates and roads, which allows the same numerical grid to be reconfigured in successive semantic registers. The findings show that «five» is not decoration but a compositional backbone and a catalyst of pathos; the typology of enumerations proposed here opens a new interpretive pathway for other seventeenth-century works, while enriching studies of the rhetoric of the Polish-Lithuanian Commonwealth and of the transfer of scholastic schemata into Slavic literature.

Key words: Baroque rhetoric, *enumeratio*, Cult of the Five Wounds, Łazarz Baranowicz, *ars memoriae*, *quinque voces*, typology of figures.

Sformułowanie problemu. W retorycznych kompendiach baroku enumeracja funkcjonuje pod różnymi nazwami: *congeries*, *nagromadzenie*, a od strony rytmicznej – *numerus* (figura liczby) – wszystkie należą do figur myśli służących zarówno amplifikacji, jak i mnemonice. Zgodnie z opisem Mirosława Korolki, powtarzany liczebnik staje się «łańcuchem segmentów», ułatwiając odbiorcy rekonstrukcję schematu wywodu i rytymizując tok mowy (Korolko, 1990: 75–76, 122–123, 125–126). Dla XVII-wiecznego kaznodziei, kształconego jeszcze w tradycji jezuickich «reguł pamięci», była to technika tak samo oczywista, jak użycie refrenu w poezji.

Analiza badań. Mimo iż druk *Notiy pięć. Ran Chrystusowych pięć* Łazarza Baranowicza (Czerniów 1680) jest dziś łatwo dostępny w bibliotekach

cyfrowych, wciąż brakuje odrębnej monografii ani nawet artykułów poświęconego temu utworowi. Dotychczasowe wzmianki pojawiają się incydentalnie – w studiach o wielojęzyczności, katalogach starych druków lub krótkich notach językoznawczych.

Celem niniejszego artykułu jest zatem pokazanie, że powtarzane «pięć» działa na trzech równoległych płaszczyznach:

1. Strukturalnej – organizuje pięć makro-strof (tzw. notij) i wyznacza punkty zwrotne argumentacji;
2. Mnemonicznej – zamienia kazanie w łatwy do zapamiętania «rózaniec» pięciu rubinów, zgodnie z zasadami *ars memoriae* opisanymi w podręcznikach retoryki;
3. Teologiczno-afektywnej – buduje figuralny most między pięcioma Ranami a pięcioma drogami

do Nieba, co pozwala słuchaczowi przejść od kontemplacji do moralnej decyzji.

Artykuł dowodzi, że enumeratywna klamra «pięć» nie jest stylistycznym kaprysem, lecz nośnikiem treści katechetycznej i emocjonalnej. To dzięki niej *Notii pięć* staje się dziełem «do zapamiętania i do przeżycia» – przykładem mistrzowskiego sprzężenia *docere, movere, delectare* w barokowej homiletyce.

Przedstawienie głównego materiału. *Enumeratio* (łac. *enumerare* – wyliczać) to figura, którą antyczny anonim *Rhetorica ad Herennium* definiuje jako «krótkie zestawienie wielu rzeczy», dodając, że jej siłą jest natychmiastowe postawienie obrazu przed oczyma słuchacza (*Rhetorica ad Herennium*, 1954: 144–145). Kwintyliusz rozszerza ujęcie: twierdzi, iż *enumeratio* służy przede wszystkim jasności (*claritas*), a jednocześnie wzmacnia memoria mówcy i audytorium. Ponadto Kwintyliusz chwali Hortensjusza za dbałość o podziały, ale żartuje z jego zwyczaju «liczenia punktów na palcach» i ostrzega przed nadmiernym drobiazgowaniem. Tak więc według Kwintyliusza rytmiczne wyliczanie ma być czytelne, ale nie może się rozpaść na «odłamki», które męczą słuchacza. Zwraca również uwagę, że w peroracji *enumeratio* staje się krótkim, sugestywnym streszczeniem («przed oczyma sędziego»), a nie drugą mową. Powinna być zwięzła, ujęta «pod odpowiednimi nagłówkami» i wzbogacona figurami, aby nie nużyć (Quintilian, 1920–1922: IV 5, 1; IV 5, 23–24; VI 1, 24–26).

Na podstawie starożytnych i późniejszych retoryk i prac jej poświęconych możemy wyróżnić takie typy *enumeratio*:

a) *enumeratio numerorum* – wyliczenie oparte wyłącznie na liczebniku. Liczba tu staje się swoistym «kluczem» kompozycyjnym i mnemotechnicznym (*Rhetorica ad Herennium*, 1954: 144–145, Quintilian, 1920–1922: IV 5, 24);

b) *enumeratio visibilis* – lista zestawiona tak, by natychmiast «postawić obraz przed oczyma» odbiorcy (postulat *sub oculis*); licznik i/lub szyk składniowy działa tu jak wizualnie (*Rhetorica ad Herennium*, 1954: 144–145);

c) *enumeratio causalis* – wyliczenie przyczyn tego samego skutku (przykład *causarum enumerationis*) (*Rhetorica ad Herennium*, 1954: 144–145);

d) *enumeratio distributiva* – rozczłonkowanie całości na odrębne części lub porcje, «aby każda z nich z osobna trafiła do rozumu»;

e) *enumeratio graduum* – wyliczenie stopniowane, które porządkuje i jednocześnie hierarchizuje materiał;

f) *enumeratio reductiva* – po wstępnym wyliczeniu występuje wtórne skompresowanie lub pogrupowanie jego członów;

g) *enumeratio varians* – równoległe wyliczenie tej samej serii, lecz według innego kryterium / kolejności; pozwala ukazać dodatkowy porządek logiczny;

h) *enumeratio comparativa* – «lustrzane» zestawienie dwóch odpowiadających sobie list (np. 5 notiiów ↔ 5 *prædicabiliów*), ułatwia porównanie i dowodzenie przez analogię.

Mówiąc o enumeratywnym «pięciu» w tekście Łazarza Baranowicza nie możemy pominąć tematu kultu Pięciu Ran Chrystusa, którego rozwój – od wczesnośredniowiecznego znaku apotropaicznego, przez franciszkański mistycyzm stygmatów, aż po barokowe bractwa i liturgie – układa się w trzy wyraźne fazy, które wyznaczają zarówno chronologię pobożności pasyjnej, jak i jej zmieniające się funkcje kulturowe.

Faza wczesnośredniowieczna (XI–XII w.). Najstarsze europejskie przedstawienia *quinque vulnera* odnajdujemy w kręgu anglosaskich «*Arma Christi Rolls*»; wpisywano je na tarczach rycerzy jako znak apotropaiczny, a miniaturzyści ujmowali pięć ran razem z innymi narzędziami Męki (Robbins, 1939: 415–421).

Faza franciszkańsko–mistyczna (XIII w.). Stygmaty św. Franciszka z 1224 r. przeniosły dewocję z poziomu znaku pamięci na poziom empatycznego współcierpienia; opis *Legenda maior* Bonawentury posłużył teologom do sformułowania modlitw *ad singula vulnera*, czyli *przy każdej z ran* – cyklu pięciu (czasem siedmiu) krótkich modlitw lub rozważań, które należy odmówić kolejno «do każdej rany» Chrystusa. Każda część ma własną inwokację, a całość tworzy mały «różaniec» pasyjny – typową *enumeratio numerorum* służącą pamięci i stopniowaniu afektu (Davidson, Fritz-Morkin, 2009: 451–480).

Faza późno–średniowieczna i barokowa (XIV–XVII w.). W Polsce pojawiają się Bractwa Pięciu Ran (Kraków–Kazimierz 1551 r.) i rękopiśmienne *Album confraternitatis*, z litaniami oraz herbem pięciu ran wpisanym w hostię. W liturgii łacińskiej utrwała się osobna msza *Domini nostri... vulnera gloriosa* sprawowana w piątki Wielkiego Postu (Grześkowiak, 2015: 199–227).

Badania nad polskim kultem Pięciu Ran mają charakter rozproszony i pojawiają się zwykle tylko jako wątki poboczne większych syntetyzujących prac. Już Jerzy J. Kopeć, kreśląc panoramę nurtu pasyjnego w średniowiecznej religijności, pokazał, iż motyw Ran przenika różne gatunki – od liturgicznych modlitw, przez apokryficzne medytacje, aż po pieśni i kazania – i właśnie ta wielogatunkowość decyduje o jego żywotności w kulturze polskiej. Kontynuacją tego spojrzenia są nowsze studia Ines Świeczkowskiej, która śledzi pasyjną wyobraźnię późno–średniowiecz-

nych tekstów i wprost wskazuje Pięć Ran jako jeden z kluczowych leitmotivów łączących prozę medytacyjną, lirykę i misteria, tym samym potwierdza międzygatunkową swobodę motywu (Świeczkowska, 2023: 63–86). Z perspektywy homiletycznej problem rozwija Kazimierz Panuś: analizując antologie kazań od XIV do XX w., autor pokazuje, że obrazy Ran tworzą wspólny język «afektywnego skrótu» dla kaznodziejów różnych epok – od scholastyków po barokowych retorów (Panuś, 2017: 307–318). Mimo tych punktowych ujęć brakuje monografii koncentrującej się wyłącznie na enumeracji «pięciu» jako strukturze pamięci i kompozycji; luka ta pozostaje otwartym polem badawczym, zwłaszcza dla analizy takich tekstów jak *Notii pięć. Ran Chrystusowych pięć* Łazarza Baranowicza.

Na potrzebę takiej właśnie, czysto liczbowej perspektywy wskazują również dawne teksty medytacyjne, w których enumeratio «pięciu» staje się zarazem szkłem pamięci i ramą rachunku sumienia.

Rozmyślanie przemyskie (ok. 1450) – w części pasyjnej autor opisuje pięć «okien przestrzennych» wybitych w Ciele Zbawiciela; przez każde z nich wierny ma «przeglądać się jak w zwierciadle», dokonując rachunku sumienia (Starowieyski, 2020). Motyw działa więc jako speculum + enumeratio 5.

Album Arcybractwa Najśw. Sakramentu i Pięciu Ran (1551–1612) – każdą kartę wpisową otwiera herb z pięcioma krwawymi ranami i łacińskim refrenem „*Vulnera Christi quina sint tibi medicina*”; miniatury Męki i pieczęcie brackie uczą świeckich, że pięć ran = pięć źródeł łaski (Łatak, 2020: 123–157).

Piotr Skarga, *Kazania sejmowe* (1597) – w kazaniu *O drugiej chorobie Rzeczypospolitej* kaznodzieja przenosi symbolikę na politykę, mówiąc o «pięciu ranach Kościoła» (herezja, niezgoda, niemoralność, niesprawiedliwość, niedbalstwo), które krwawią tak jak rany Chrystusa (Skarga).

Kazanie pogrzebowe ks. Andrzeja Piotrkowczyka (Kraków 1627) – mówca otwiera orację enumeracją pięciu ran Pana i natychmiast przerzuca ją na «pięć ran duszy» zmarłego (grzechy zmysłów); dzięki temu wyliczeniu kazanie płynnie przechodzi z patosu pasyjnego do moralnej parenezy (Ciszewska, 2022: 25–54).

W *Notii pięć ran Chrystusowych pięć* Łazarz Baranowicz posługuje się niekonwencjonalnym wariantem *enumeratio numerorum*: zamiast klasycznego, sekwencyjnego «po pierwsze, po drugie, po trzecie», w którym każda część eksplikowałaby osobną ranę (dłonie–boki–stopy), autor zastępuje cały porządek rzeczowy samym liczebnikiem «pięć» – powtarzanym refrenem, którego każde pojawienie się jednocześnie przywołuje, streszcza i

wizualizuje komplet wszystkich ran. W rezultacie to nie rany są wyliczane, lecz numer «pięć» sam staje się ideogramem ich pełni, tworząc «klucz liczbowy» dla całej kompozycji kazania.

Taki symboliczny model wyliczenia wykracza poza definicję z *Rhetorica ad Herennium*, gdzie enumeratio obejmuje wiele rzeczy w krótkiej rekapitulacji, oraz poza praktykę liczenia punktów na palcach chwaloną przez Kwintyliana. Baranowicz idzie dalej: realizuje rytmiczne powtarzanie liczebnika, używa go nie do «spisu treści», lecz jako semantycznego znaku zbiorczej całości. U Łazarza Baranowicza enumeratio to figuralne przeniesienie numeru na poziom symbolu, pełniącego funkcję barokowej klamry liczbowej spinającej kompozycję i pamięć kaznodziejską.

Już w tytulaturnie – *Notii pięć. Ran Chrystusowych pięć* – Łazarz Baranowicz ustawia *enumeratio numerorum* w najczystszej postaci: podwójne powtórzenie liczebnika *pięć* ujawnia plan całego utworu i graficznie go wizualizuje (Baranowicz, 1680: 1). Lausberg kwalifikuje taki zabieg jako «nagromadzenie w formie zwartej: *enumeratio*» – podtyp akumulacji koordynującej, która łączy porządek logiczny z natychmiastowym efektem rytmicznym (Lausberg, 1998: 298–299). Ten sam model wyliczania cyfr jako klamry kompozycyjnej zaleca jezuicki podręcznik Cipriana Soareza, *De arte rhetorica* (Soarez, 1597: 39).

Dystych otwierający prozodię dopełnia tytuł: *Wszyscy, którzy drogą idziecie, uważcie i wpatrujcie, jeżeli jest boleść jako boleść moja* (Baranowicz, 1680: 3). Jest apostroficzną parafrazą Lamentacji Jeremiasza 1, 12 (Biblia Tysiąclecia, 2002: 1339). Stanowi więc przykład, którego zadaniem jest przyciągnąć uwagę i nakierować umysły słuchaczy, dokładnie jak poucza *Rhetorica ad Herennium* (*Rhetorica ad Herennium*, 1954: I 9–10). Połączenie powtózonego numeru z biblijnym apelem buduje natychmiast potrójną siłę perswazyjną: *dispositio* – liczba pięć klarownie dzieli dalszy wywód; *elocutio* – podwójna anafora liczebnika pełni funkcję ozdobną i mnemotechniczną; *movere* – apostrofa z Lamentacji, jako *captatio pathos*, wprowadza słuchacza w doświadczenie bólu Chrystusa. Tak zbudowana titulatura staje się «sygnetem»: numer pięć jednocześnie oznacza plan (pięć notiów), ikonę (pięć ran) i rytmiczny refren, a apel «uważcie, wpatrujcie» zaprasza odbiorcę do współkontemplacji. Baranowicz łączy więc w jednym bloku *enumeratio numerorum*, apostrofę i auctoritas Scripturae, realizując wzorcowe przejście od *docere* (porządek), przez *delectare* (rytm), do *movere* (współ–cierpienie).

W dalszym dystychu *Dwie mądre Panny pod Krzyżem stoją // O tych Notii pięć Concepta stoią. //*

Nową mu boleść zadanie // Kto do tych ran co przydaie. Baranowicz uruchamia kilka współdziałających figur (Baranowicz, 1680: 3). Najpierw występuje *enumeratio visibilis*: powtórzony liczebnik *pięć* porządkuje scenę i – zgodnie z opisem Heinricha Lausberga o «akumulacji koordynującej», która ma «ustawić rzecz przed oczyma» – zamienia się w pięć kontemplacyjnych *concepta* (Lausberg, 1998: 298–299). Dalej pojawia się *consensus testium*: liczenia ran dokonują razem dwie mądre panny. Same postaci kobiece można potraktować dwójako: z jednej strony to wiara i nadzieja (dokładnie to wodzimy na sztychu druku), z drugiej zaś tradycja liturgiczna i ikonograficzna Kościoła utożsamia dwie mądre Panny stojące najbliżej Krzyża z Maryją (Matką Jezusa) i Marią Magdaleną, co Baranowicz artystycznie rozwija w analizowanym dystychu. Właśnie takie «kolektywne odmierzenie» uruchamia klasyczny topos *consensus testium* (zgoda świadków), który, jak przypomina Kwintilian, nadaje twierdzeniu najwyższą rangę dowodu, bo «zeznania jednych umacniamy zeznaniami drugich» (Quintilian, 1920–1922: V 2, 1–3). Kolejna warstwa to *enumeratio causalis* – pięć ran ukazane jest jako pięć odrębnych przyczyn śmierci, realizując wzorzec «zestawienia przyczyn». Tak skomponowany dystych łączy więc plan medytacji z dowodem opartym na zgodzie świadków, schematem przyczyn zbawczej Męki i dramatyczną wymianą cierpienia – czyniąc z jednego refrenu «pięć» zarazem klucz myślowy, impuls emocjonalny i narzędzie rachunku sumienia.

Następny czterowers *Ná Krzyżu twoim pięć ran liczę sobie; / Pięć to NOTIE złożyły cię w grobie. / Z Panną, z Janem, tę pięć ran za Notię liczę / Pięć scholastycznych, a tak tym myśl moją ćwiczę* to mikroscena, w której Baranowicz uruchamia całe spektrum technik liczbowych (Baranowicz, 1680: 8). Najpierw deklaruje osobiste liczenie ran – gest, który Kwintilian chwalił jako wzorcową partycję pokazywaną na palcach (Quintilian, 1920–1922: IV 5, 24). Taki przykład angażuje odbiorcę emocjonalnie (*captatio pathos*): słuchacz współcierpi, bo sam «dotyka» kolejnych stygmatów. Razem z tym autor odsłania plan pięciu punktów. Drugi hemistych przechodzi w *enumeratio causalis*: pięć ran to pięć bezpośrednich przyczyn śmierci, dokładnie model «zestawienia przyczyn, które kładzie sprawę przed oczami słuchacza» opisany w *Rhetorica ad Herennium* (Rhetorica ad Herennium, 1954: 144–145). Baranowicz wykorzystuje go, by zamknąć całą logikę zbawczą w pięciu etapach bólu. Trzecia linijka dołącza dwóch świadków Golgoty, Maryję i Jana, wprowadzając klasyczny *consensus testium*, o sile którego już było wyżej. Liczba pięć zyskuje więc najwyższy etos,

bo sankcjonują ją pierwszorzędni świadkowie Golgoty. W końcu autor określa swoje punkty jako «pięć scholastycznych», odsyłając do kanonicznych pięciu *notiów* Trójcy wyliczonych przez Tomasza z Akwinu i które od XII w. stanowiły kanon wykładu teologii (Tomasz z Akwinatu, 1964: 48–49). Tym samym numer pięć staje się świadomym narzędziem *ars memoriae*, a całość potwierdza obserwację Heinricha Lausberga, że «akumulacja koordynująca» z powtórzanym liczebnikiem nie tylko porządkuje wywód, ale rytmicznie wzmacnia afekt słuchacza (Lausberg, 1998: 299).

Przejrzymy się kolejnym wersetom, by dokonać głębszej analizy: *Notio / oto liter pięć w pięć ranach maiacie // Tá literá zabíia / literom przyznacie. // Goździe w ranách y w nogach to Panu sřpráwiły // Ze / choćia iest żywotem / iego vmorzyłá // Kopia vmárlemu iuž bok otworzyłá // Krew y wodę z Páńského boku wytoczyłá. // Pięć panien mądrych / pięć te rány liczą // Szkolne sophie niecháy się tu ćwiczą* (Baranowicz, 1680: 10). To dalsze wezwanie *Notio, oto liter pięć w pięć ranach maiacie / Ta litera zabíia, literom przyznacie* otwiera wielowarstwową grę retoryczną. Słowo *notio* ma dokładnie pięć liter, które poeta utożsamia z pięcioma ranami – to wzorcową *enumeratio visibilis*, gdzie liczba ponownie staje się znakiem postawionym przed oczyma słuchacza. Wersy o gwoździach i włóczni – *Goździe w ranach i w nogach [...] Kopia [...] Krew i wodę [...] rozwijają* tę *enumeratio* szczegółową, która – według Lausberga w części o *enumeratio-distributio* – polega na rozdzielaniu całości na logiczne człony dla wzmocnienia wyobraźni (Lausberg, 1998: 299–303).

W połowie cytatu poeta przechodzi do: *Pięć panien mądrych, pięć te rany liczą* – aluzja do Mt 25,1–13 (Biblia Tysiąclecia, 2002: 1586). Liczebnik *pięć* łączy więc dwa porządki: pasję i eschatologię, nadając enumeracji wymiar przeniesienia znaczeniowego. Końcowe *szkolne sophie niechay się tu ćwiczą* to bezpośrednie zastosowanie *ars memoriae*: autor zachęca, by «mądre uczennice» (*sophíai*) na palcach odmierzały pięć punktów.

Warty uwagi dalszy fragment: *Pięć v nich Notiy w szkolách wyliczái / Ná ranach Páńskich pięć Notie mai. [...]. Rubiny te pięć będzie wieczność miała / [...]. Ná te rubiny drogie dwie Panny patrzai / [...] Tu to cnotę w czerwieni chodzi / Pan się ztąd rumieni / Kto widząc pięć rán Páńskich / á nie drogo ceni. Te pięć Notie liczcie scholařticy sobie / [...] Wy te Notie w swey poloźcie głowie / [...]* (Baranowicz, 1680: 11). W przytoczonej strofie Baranowicz po raz kolejny prowadzi pełną, wielopiętrową operację retoryczną opartą na liczbie pięć. Otwarcie: *Pięć v nich Notiy w szkolách wyliczái / Na ranach Pańskich pięć Notie*

mają to manifest klasycznej *enumeratio numerorum* – liczebnik *pięć* wyznacza zarówno plan scho-lastyki (już wspomniane wyżej pięć *notiów* Trójcy u Tomasza z Akwinatu), jak i pięć ran. Następny segment buduje metaforę rubinu: *Rubiny te pięć będzie wieczność miała [...]*, gdzie barwa krwi rubinów-ran czyni z wyliczenia *enumeratio visibilis* (już wspomniane wyżej zmysłowe «postawienie przed oczyma»). Równoczesne wezwanie *Ná te rubiny drogie dwie Panny patrzaia* znów wprowadza *consensus testium*: Maryja i Maria Magdalena stają się zgodnymi świadkami wartości ran, co Kwintylian uznaje za najwyższą formę dowodu (Quintilian, 1920–1922: V 2, 3). Kolejne przeciwstawienie – rubiny jaśniejsze niż gwiazdy – realizuje *synkryzę* (porównanie dla wywyższenia), opisaną przez Lausberga § 679 (Lausberg, 1998: 304). W wierszu *Tu to cnotę w czerwieni chodzi [...]* ponownie zjawia się *captatio pathos*: kontrast między królewską czerwienią i ludzką obojętnością porusza uczucia, co jest swoistym kluczem do przeniesienia mowy z poziomu *docere* na *movere*. Końcowa dyspozycja *Te pięć Notie liczcie scholaścicy sobie [...]* Wy te Notie w swej położeń głowy to bezpośredni nakaz *ars memoriae*: powtarzany liczebnik ma stać się «pięcioma hakami pamięci» – odliczanie punktów ku łatwemu przywołaniu treści.

Prześledźmy teraz kolejne wersy, w których Baranowicz kondensuje ziemską kontemplację i obietnicę niebiańskiej nagrody, mówiąc: *Komu miła ná ziemi w czytaniu Notio // Temu wieczne ná Niebie za nią będzie IO. // Znaczny będzie ná Niebie / rán mu pięć vkáže // Pán na čile ; bo nigdy onych tam niezmáže. // Jaśniej nád słońce te rány zaświecą // Wieczną tu sobie náfzq miłość wzniecą* (Baranowicz, 1680: 12). W tej sześciowersowej partii autor scala trzy poziomy wyliczenia w jedną logikę «nagrody za lekturę». Najpierw konstruuje okres warunkowy: *Komu miła ná ziemi w czytaniu Notio // Temu wieczne ná Niebie za nią będzie IO*. Ten typ *protazy-apodozy* (warunek + obietnica) możemy rozpatrywać jako *enumeratio* dystrybucyjna – rozdzielenie na warunek i odpłatę, gdzie wyliczenie służy klarownemu porządkowi treści. Wers zawiera też wyraźną paronomazję *Notio / io* (łac. *Gaudium*, czyli *chwała*), czyli grę brzmień podkreślającą przejście od ziemskiego «czytania» do niebiańskiej «radości»; *Rhetorica ad Herennium* klasyfikuje taki chwyt jako *adnominatio* i wskazuje jego wartość mnemoniczną (*Rhetorica ad Herennium*, 1954: IV, 28). Następnie autor stapia warunek z planem pięciu ran: *Znaczny będzie ná Niebie / rán mu pięć vkáže // Pán na čile ; bo nigdy onych tam niezmáže*. To klasyczna *enumeratio visibilis* – iczebnik *pięć* organizuje wyobrażenie Chrystusa w chwale, ukazującego nieusuwalne rany. Eschatologiczne przeniesienie ran do wieczności to

jednocześnie *translatio* (figura przemieszczenia sensu z doczesności do stanu chwały), ujęta w katalogu figur *Ad Herennium* (*Rhetorica ad Herennium*, 1954: IV, 34). Wyliczenie pełni tu też funkcję rekapitulacji eschatologicznej: wszystkie obietnice kondensują się w jednym obrazie pięciu niezatartych stygmatów, co Lausberg w innym miejscu nazywa «enumeracją w peroracji» – figurą, która podsumowuje dowód i przenosi emocję w przyszłość (Lausberg, 1998: 671).

Końcowe hiperboliczne porównanie *Jaśniej nád słońce te rány zaświecą // Wieczną tu sobie náfzq miłość wzniecą* poszerza wyliczenie o figuralną gradację: blask pięciu ran przewyższa światło gwiazd. Lanham, definiując hasło *enumeratio*, wskazuje, że numerowane listy w naturalny sposób tworzą rytm wznoszący się ku kulminacji (Lanham, 1991: 59). Dzięki temu Baranowicz buduje trzystopniową konstrukcję: 1) ziemski akt czytania, 2) niebiańska nagroda pięciu widzialnych ran, 3) eschatologiczne «słońce» ich blasku – każde ogniwo wzmacnia poprzednie, realizując zasadę *podwójnej enumeracji* (*enumeratio duplex*), realizując wzajemne wzmacnianie: pierwszy człon serii apeluje do wyobraźni, drugi – do uczucia, a całość służy amplifikacji. Całość pokazuje, że u Baranowicza *enumeratio* nie jest prostym rachunkiem: to dynamiczna matryca, która porządkuje teologię (dystrybucja *warunek–nagroda*), wizualizuje dogmat (pięć wiecznych ran) i eskaluje afekt (hiperbola blasku) – trzy funkcje, które spełniają warunki przekonania.

Przyjrzyjmy się teraz czterowersowi, w którym Baranowicz łączy symbolikę zwierząt z liczbą pięć, mówiąc: *Z Jeleniem tu biegámy, pięć tu źródeł cieczę; // Ta się pewnie napijesz, pragnący człowiecze. // Orzeł i Gołębica tu pod Krzyżem stoją // Słyszq i patrzą, co Mu złego Żydzi stroją* (Baranowicz, 1680: 15). Wyliczenie Baranowicza rozwija się tu kaskadowo: najpierw fraza *pięć tu źródeł cieczę* uruchamia *enumeratio visibilis*, liczebnik pięć bowiem natychmiast porządkuje topografię Golgoty i stawia przed oczyma słuchacza pięć strumieni krwi i wody; dalej zestawienie «Jeleń – pragnący człowiek – pięć łyków Źródła» tworzy *enumeratio distributiva*, czyli podział łask na policzalne porcje. Kiedy poeta wprowadza «Orla i Gołębicę», przenosi enumerację z liczby pięć (źródeł) na liczbę dwa (świadków) i wzmacnia dowód przez *consensus testium*, o którego mocy pisze Kwintylian, (Quintilian, 1920–1922: V 2, 3). Cała sekwencja odsłania więc policzalny schemat mistycznej «degustacji» łaski (łyków), nadaje mu etos zgodnych świadków i podwójnie wzmacnia patos.

W kolejnym fragmencie Łazarz Baranowicz wprawia liczbę pięć w cały łańcuch obrazów i nakazuje duszy dosłownie zagnieździć się w ranach Chrystusa:

Kamień Chrystua / pięć w sobie dziuvmá wydrożonych // Ptafżetá przeto gniazda sobie chcą mieć w onych // Dufzá náfza iáko pták niech w te rany leci // Do tych dziurek látaycie y Oycy y dzieci. // Ta náfz Pelikan / w pierfiach czyni zdroje; // Dzieciom to fwoim są zdrowe napoie. // Pięć ran w tym chlebie niebieskim bocheny // Dlanas. niebierze od nas żasney ceny. // Dármo nás kármi chlebem / dármo y łowią poi; // Zaden prawie nam oćiec łaski tey nie stroi (Baranowicz, 1680: 15). Pierwszy wers zestawia «pięć dziur» z obrazem «kamienia Chrystusa»; to *enumeratio distributiva*: całość (skała-Ołtarz) zostaje natychmiast rozdzielona na pięć wnęk, by każdy składnik mógł zyskać oddzielną uwagę i oddzielny ładunek uczuciowy. Wyliczenie przechodzi w metaforę ptasich gniazd: każda rana-dziura to osobne locus refugii, co nadaje listowemu podziałowi wymiar praktyki duchowej. Wers *Dusza nasza jako ptak niech w te rany leci* zamienia wyliczenie w ćwiczenie pamięci. Baranowicz tu liczy na «skrzydłach» – dusza «przelatuje» pięć otworów, a zapamiętanie odbywa się przez ruch przestrzenny, aby porządkować treść w kolejnych «gniazdach pamięci». Środkowa triada (Pelikan-krew-napój) przenosi liczbę pięć na poziom eucharystyczny: *Pięć ran w tym chlebie niebieskim bocheny*. To *translatio enumerativa* – figura przeniesienia, gdy ten sam schemat liczbowy zostaje «wpuszczony» w nową materię (krew → bochen). Otrzymujemy więc trzy równoległe listy pięciu: otwory w skale, gniazda ptaków, nacięcia w «niebieskim bochenie». Końcowe *Darmo nas karmi chlebem, darmo i łowią poi* (podsumowanie korzyści) podkreśla wdzięczność. W tym ruchu Baranowicz osiąga podwójną enumerację – ta sama liczba porządkuje treść i jednocześnie eskaluje patos. Tak więc wyliczenie pięciu dziur rozciąga się tu na całą sieć obrazów (skała – gniazda – pelikan – bochen) i czyni z jednej liczby rusztowanie pamięci, logikę dowodu i silnik emocji: każdy element (ptak, rana, chleb) wpada w tę samą pięciorną siatkę, dzięki czemu słuchacz nie tylko rozumie, lecz także widzi, dotyka i smakuje pedagogikę pięciu ran.

Dalej wprowadzając kolejną mini-perykopę, Baranowicz stawia tezę i natychmiast ją ilustruje liczbą pięć: *Duch prawdy ten pochodzi od Oycá / iák pifze // Wpiętnástym swym Rozdźiele / Ruś tak z Jánem dyfze // Notio pięć drog pewnych do Nieba skázuie. // Przez ręce / bok / y nogi / tu ptak przelātuie*. (Baranowicz, 1680: 28). Pierwszy dwuwiers odсылa czytelnika do Ewangelii według św. Jana 15, 26 i dostarcza w ten sposób *auctoritas Scripturæ*, a dalsze *Notio pięć drog pewnych do Nieba skázuie* ujawnia główną figurę: *enumeratio numerorum*. Liczebnik «pięć» zostaje ogłoszony jeszcze przed podaniem

członów wyliczenia, spełniając definicję wyliczenia zapowiadającego. Dalszy wers *Przez ręce / bok / y nogi / tu ptak przelātuie* rozdziela pasję na pięć fizycznych «bram»: dwie dłonie + bok + dwie stopy. To dokładnie *enumeratio distributiva* (rozcłonkowanie całości na logiczne jednostki). Obraz ptaka przelatującego przez kolejne rany przenosi enumerację w domenę pamięci przestrzennej: każdy otwór-rana staje się *gniazdem* skojarzeniowym. Tak więc Baranowicz osiąga tu pełnię klasycznej *enumeratio*: zapowiada liczbę, rozdziela ją na «bramy», wizualizuje ruch przez każde wejście i podpira autorytetem ewangelisty, tworząc pamięciowy i emocjonalny szlak pięciu ran wiodący – wedle słów – «pewną drogą do Nieba».

Przywołując scholastyczny fragment – *NOTII Boskich pięć: Oycowstwo, Synowstwo, Pochodzenie, Nierodzenie [...] & communis spiratio, y powfzechne, spoleczne, pospolite Tchnienie. Pierwsze Oycowskie, drugie Synowskie, trzecie Ducha Świętego, czwarte Oycowskie, piąte Oycowskie i Synowskie. Trzy pierwsze Notie nazywają się Personalne / że Persony czynią / y ich właśnie dzielą: y one same są trzy iedności trzech Person / ktoremi Persony nazywają się trzy; [...] Relatie zaś są cztery: bo iedna iest Oycá od Syná / to iest / Oycowstwo: inná Syná do Oycá / to iest / Synowstwo: trzećia iest Oycá / y Syná do Ducha Świętego to iest / pospolite Tchnienie: czwartá Duchá Świętego do Oycá / y Syná / to iest / Pochodzenie. Notii znowu iest pięć / bo każde odnofzenie iest Notia [...] – Baranowicz nakłada na siebie trzy odmiany *enumeratio*: najpierw zapowiada plan pięciu *notiów* (*enumeratio numerorum*) zgodnie z definicją krótkiego wyliczenia, które uprzedza i porządkuje treść; następnie, poprzez sekwencję *Pierwsze [...], drugie [...], trzecie [...], czwarte [...], piąte* stosuje *enumeratio graduum* z liczebnikami porządkowymi, dbając, by układ punktów tworzył wyraźny szyk; dalej dzieli tę piątkę na trzy personalne i dwie wspólne, realizując *enumeratio reductiva*, dzieląc i ponowne grupując w ten sposób listę (Baranowicz, 1680: 89). Wprowadzenie nowego licznika «cztery» daje *enumeratio varians* – równoległe wyliczenie innej kategorii, co można określa mianem wyliczenia równoległego przynoszącego nowy porządek. W efekcie powstaje schodkowa hierarchia 5 → 3 → 4, odpowiadająca modelowi enumeracji schodkowej.*

Przytoczmy dalej cały ustęp, w którym Baranowicz równoległe ustawia pięć scholastycznych *notiów* i pięć arystotelesowskich *prædicabilia*: *Notie Theologiczne z Philosophicznemi prædicabiliami mają wielką sympáthiam / podobieństwo; iák tam pięć, tak tu. Genus corresponduie Oycowstwu [...] Species Synu [...]; Differentia Duchowi Świętemu [...]; Accidens tchnienie wspólne Oycu i Synowi [...]*

(Baranowicz, 1680: 91). Układ enumeratio wygląda tu następująco: najpierw Łazarz Baranowicz zapowiada liczby – fraza *iak tam pięć, tak tu* to czyste enumeratio *numeratorum*: liczba zostaje ogłoszona jeszcze przed członami. Dalej widzimy układ 1 → 5 – kolejny ciąg *genus – species – differentia – proprium – accidens* realizuje enumeratio *graduum*, czyli wyliczenie wzmacniane liczebnikami porządkowymi (choć tu ukrytymi w kolejności). Następny zestaw równoległy – przyporządkowanie każdego predicabile odpowiedniej *notii* tworzy enumeratio *comparativa* (lista lustrzana). Porphyryjskie «pięć głosów» («*quinque voces*») wprowadzone w *Isagoge* § 1 staje się matrycą dla pięciu własności Boskich (Porphyry). Tak więc możemy zaobserwować dowód z liczby – sam fakt, że identyczny pięciopunktowy schemat rządzi zarówno filozofią, jak i trynitologią, można nazwać *argumentum a numero*.

Wreszcie w kolejnym obrazie Baranowicz streszcza w jednym zdaniu-modlitwie: *Kto mi da / skrzydła iako gołębie / y polecę y odpoczne? wnet / Gołąb postrzeże w Kámienu CHrystuśie pięć dziur / w rękách / nogách / y boku. Tu gołąb wczyni gniazdo* (Baranowicz, 1680: 93). Zdanie otwiera pytanie z Ps 55, 7–8, które wprowadza adresata-gołębia i natychmiast przenosi uwagę na pięć otworów w «Kamieniu Chrystusie» (Biblia Tysiąclecia, 2002: 961). Jest to typowe enumeratio *distributiva*: jedna całość (ciało-skała Zbawiciela) zostaje rozczłonkowana na pięć równorzędnych «wnęk» (dwie dłonie, dwie stopy, bok). Poetycka metafora lotu daje enumeracji wymiar mnemoniczo-przestrzenny: duch-gołąb «przelatuje» kolejno przez pięć bram łaski, co pozwala układać punkty mowy na kolejnych «miejscach ciała».

Wnioski. Analiza *Notii pięć. Ran Chrystusowych pięć* potwierdza, że pojedynczy liczebnik-refren «pięć» spełnia w kazaniu Baranowicza równocześnie trzy funkcje:

- kompozycyjną – porządkuje materiał w pięć dużych segmentów (*notio*) i nadaje im precyzyjny rytm;
- mnemoniczo-dydaktyczną – staje się «hakiem pamięci», dzięki któremu słuchacz może w każdej chwili odtworzyć cały tok wywodu;
- afektywną – przez sukcesywne zagęszczanie obrazów (rany → rubiny → źródła → bramy) stopniuje emocję, prowadząc od kontemplacji do decyzji woli.

W tekście zidentyfikowano wszystkie główne typy enumeratio wyróżnione w części teoretycznej – *numeratorum, causalis, distributiva, graduum, visibilis,*

reductiva, varians, comparativa. Baranowicz nie tylko konsekwentnie łączy je w ciągi, lecz także dynamizuje (wyliczenie → porównanie → przyporządkowanie), co pokazuje, że barokowa homiletyka operowała enumeracją jako narzędziem złożonych transformacji semantycznych, a nie jedynie prostego «liczenia po kolei».

Powtarzany schemat «pięciu» działa w dwóch równoległych porządkach:

- ziemskim (rany, gniazda, źródła, bochen, drogi),
- metafizycznym (notie Trójcy, predicabilia Porfiriusza). Zderzenie tych warstw generuje amplifikację: pierwszy szereg operuje obrazem i wyobraźnią, drugi – abstraktem i doktryną; ich korelacja potęguje zarazem *claritas, memoria i movere*.

Ponadto, użycie matrycy *quinque voces* (*genus – species – differentia – proprium – accidens*) do objaśnienia pięciu własności Boskich ujawnia scholastyczne zaplecze kaznodziei i pokazuje, jak logiczny porządek predykabiliów mógł funkcjonować jako ars *inveniendi* w kazaniu pasywnym. To przykład przenikania się dyskursów filozoficznego i homiletycznego na gruncie wspólnej taksonomii liczbowej.

Cykliczne przywoływanie dwóch świadków Golgoty (Maria – Jan) czy figur bestiarnych (Gołębica, Orzeł, Jeleń, Pelikan) splecione z licznikiem «pięć» wykazuje, że wyliczenie bywa sprzęgnięte z toposem «zgody świadków»; razem tworzą podwójną gwarancję wiarygodności – logiczną (klarowny układ) i moralną (autorytet świadków).

Artykuł uzupełnia lukę w stanie badań, wskazując, że enumeratio *numeratorum* nie była stylistycznym ozdobnikiem, lecz centralnym mechanizmem konstrukcji kazania. Proponowana tutaj typologia enumeratio (z wyodrębnieniem wariantu *duplex*) może służyć jako narzędzie analizy innych tekstów kaznodziejskich XVII w. Poza tym, wyniki potwierdzają też użyteczność perspektywy retoryczno-mnemonicznej w badaniu wschodniosłowiańskiej homiletyki unickiej i prawosławnej.

Podsumowując, wyliczenie «pięć» u Łazarza Baranowicza stanowi nie tylko kompozycyjny ruszt, lecz także wielofunkcyjny instrument pamięci, dowodu i afektu. Odczytany w świetle klasycznych teorii i barokowych podręczników, utwór ujawnia prawdziwą «inżynierię retoryczną», w której enumeratio – w swoich licznych postaciach – staje się kręgosłupem treści, emocji i teologicznej perswazji.

SPIS WYKORZYSTANYCH ŹRÓDEŁ

1. Baranowicz Ł. *Notii pięć*. Ran Chrystusowych pięć. Czernihów, 1680. 41 ark.+ 355 s.
2. Ciszewska M. Koszty, jałmużny, splendor urodzenia. Toposy i argumenty pochwały w mowach pogrzebowych Jakuba Sobieskiego na tle współczesnych realizacji kaznodziejskich. *Terminus*. 2022. T. 24, wyd. 1. S. 25–54.
3. Davidson A. I., Fritz-Morkin M. Miracles of Bodily Transformation, or How St. Francis Received the Stigmata. *Critical Inquiry*. T. 35, wyd. 3. S. 451–480.
4. Grześkowiak R. «Zwyczajem kawalerów ziemskich postępuje z nią oblubieniec». Pierwotna dedykacja «pobożnych pragnień» Aleksandra Teodora Lackiego jako autorski projekt lektury emblematów Hermana Hugona. *Pamiętnik Literacki*. 2015. T. 1. S. 199–227.
5. Korolko M. *Sztuka retoryki: przewodnik encyklopedyczny*. Warszawa: WSiP, 1990. 320 s.
6. Lanham R. A. *A Handlist of Rhetorical Terms*. Berkley/Los Angeles/Oxford : University of California Press, 1991. 229 s.
7. Lausberg H. *Handbook Of Literary Rhetoric*. LEIDEN, BOSTON, KOLN : BRILL, 1998. 843 s. URL: https://www.academia.edu/49075813/Heinrich_Lausberg_Handbook_of_Literary_Rhetoric (data звернення: 18.06.2025).
8. Łatak K. The Album of the Archconfraternity of the Blessed Sacrament and Five Wounds of Our Lord Jesus Christ at the Corpus Christi Church in Krakow. *Folia Historica Cracoviensia*. 2020. T. 26 : 1. S. 123–157.
9. Panuś K. Kontemplacja chrystusowych ran w pobożności i kaznodziejstwie chrześcijańskim. *Studia Włocławskie*. 2017. T. 19. C. 307–318.
10. Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia [tekst elektroniczny] / oprac. i udostępnił Piotr Kłowski. Wersja: PISMO-SW 3.0 BETA z 26 lutego 2002 r. URL: http://biblioteka.kijowski.pl/biblia/pdf/biblia_t.pdf (data звернення: 26.06.2025).
11. Porphyry. *Isagoge* / transl. by E. M. Edghill. *Tertullian.org*. URL: https://www.tertullian.org/fathers/porphyry_isagoge_02_translation.htm (data звернення: 26.06.2025).
12. *Rhetorica ad Herennium* / transl. by Harry Caplan. London : W. Heinemann ; New York : G. P. Putnam's Sons, 1954. Loeb Classical Library ; 433+8 s. URL: <https://archive.org/details/adcherenniumdera00capluoft/page/n3/mode/2up> (data звернення: 26.06.2025).
13. Robbins R. H. The «Arma Christi» Rolls. *The Modern Language Review*. 1939. T. 3. S. 415–421.
14. Skarga P. *Kazania sejmowe*. <https://wolnelektury.pl/>. URL: <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/skarga-kazania-sejmowe.html> (data звернення: 22.06.2025).
15. Soarez y Herrera, S.J. C. *De arte rhetorica libri tres, ex Aristot. Cicer, [et] Quintiliano praecipue deprompti / nunc ab eodem autore recogniti, & multis in locis locupletati*. Madriti : Excudebat Petrus Madrigal, 1597. 356 s. URL: https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=ucm.5325300586&utm_source=chatgpt.com&seq=41 (data звернення: 19.06.2025).
16. Starowieyski M. Rozmyślanie przemyskie na tle apokryfów Nowego Testamentu. <https://blog.polona.pl/>. URL: <https://blog.polona.pl/2020/03/rozmyslanie-przemyskie-na-tle-apokryfow-nowego-testamentu/> (data звернення: 22.06.2025).
17. Świczowska I. Wyobraźnia pasyjna w polskiej literaturze religijnej późnego średniowiecza. *Tekstura. Rocznik Filologiczno-Kulturowy* [online]. 2023. T. 11. S. 63–86. URL: <https://apcz.umk.pl/Tek/article/view/41531> (data звернення: 22.06.2025).
18. Tomasz z Akwinatu Św. *Suma Teologiczna* : 35 t. VERITAS, 1964. T. 3 : O Trójcy Przenajświętszej. Część III. O Bogu (1, 27–43).
19. Quintilian. *Institutio Oratoria* / transl. by H. E. Butler. Cambridge, Mass. : Harvard University Press ; London : William Heinemann Ltd, 1920–1922. (Loeb Classical Library). URL: https://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Quintilian/Institutio_Oratoria/home.html (data звернення: 26.06.2025).

REFERENCES

1. Baranowicz Ł. (1680) *Notii pięć*. Ran Chrystusowych pięć [Five Notes. The Five Wounds of Christ] Chernihiv, 41 ff., 355 pp. [in Polish].
2. Ciszewska M. (2022) Koszty, jałmużny, splendor urodzenia. Toposy i argumenty pochwały w mowach pogrzebowych Jakuba Sobieskiego na tle współczesnych realizacji kaznodziejskich [Costs, Alms, the Splendour of Birth: Topoi and Praise-Arguments in Jakub Sobieski's Funeral Sermons against Contemporary Homiletic Realisations] *Terminus*, 24 (1), 25–54. [in Polish].
3. Davidson A. I. and Fritz-Morkin M. (2009) Miracles of Bodily Transformation, or How St Francis Received the Stigmata. *Critical Inquiry*, 35 (3), 451–480.
4. Grześkowiak R. (2015) «Zwyczajem kawalerów ziemskich postępuje z nią oblubieniec». Pierwotna dedykacja «Pobożnych pragnień» Aleksandra Teodora Lackiego jako autorski projekt lektury emblematów Hermana Hugona [‘Following the Custom of Landed Knights, the Bridegroom Behaves toward Her’. The Original Dedication of Aleksander Teodor Lacki's Devout Desires as an Authorial Reading of Herman Hugo's Emblems] *Pamiętnik Literacki*, 106 (1), 199–227. [in Polish].
5. Korolko M. (1990) *Sztuka retoryki: przewodnik encyklopedyczny* [The Art of Rhetoric: An Encyclopaedic Guide] Warszawa: WSiP, 320 pp. [in Polish].
6. Lanham R. A. (1991) *A Handlist of Rhetorical Terms*. Berkeley/Los Angeles/Oxford: University of California Press, 229 pp.
7. Lausberg H. (1998) *Handbook of Literary Rhetoric*. Leiden/Boston/Köln: Brill, 843 pp.
8. Łatak K. (2020) The Album of the Archconfraternity of the Blessed Sacrament and Five Wounds of Our Lord Jesus Christ at the Corpus Christi Church in Krakow. *Folia Historica Cracoviensia*, 26 (1), 123–157.

9. Panuś K. (2017) Kontemplacja chrystusowych ran w pobożności i kaznodziejstwie chrześcijańskim [Contemplation of Christ's Wounds in Christian Piety and Preaching] *Studia Włocławskie*, 19, 307–318. [in Polish].
10. Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia (2002) [The Holy Scriptures of the Old and New Testament. Millennium Bible] Elektroniczny tekst, wersja PISMO-SW 3.0. [in Polish].
11. Porphyry (1853) *Isagoge* [Introduction] in *Introduction to the Logical Categories of Aristotle*, vol. 2, 609–633. [in English].
12. *Rhetorica ad Herennium* (1954) [Rhetoric for Herennius] London: W. Heinemann / New York: G. P. Putnam's Sons, 433+8 pp. [in Latin].
13. Robbins R. H. (1939) The «Arma Christi» Rolls. *The Modern Language Review*, 34 (3), 415–421.
14. Skarga P. (n.d.) *Kazania sejmowe* [Parliamentary Sermons] Kraków: Drukarnia Łazarzowa. [in Polish].
15. Soares y Herrera C., S.J. (1597) *De arte rhetorica libri tres, ex Aristot. Cicer. et Quintiliano praecipue deprompti* [Three Books on the Art of Rhetoric Drawn Chiefly from Aristotle, Cicero and Quintilian] Madrid: Petrus Madrigal, 356 pp. [in Latin].
16. Starowieyski M. (2020) Rozmyślanie przemyskie na tle apokryfów Nowego Testamentu [The Przemyśl Meditation against the Background of New-Testament Apocrypha] *Blog Polona*. [in Polish].
17. Świeczkowska I. (2023) Wyobrażenia pasyjna w polskiej literaturze religijnej późnego średniowiecza [Passion Imagery in Polish Late-Medieval Religious Literature] *Tekstura. Rocznik Filologiczno-Kulturoznawczy*, 11, 63–86. [in Polish].
18. Thomas Aquinas st. (1964) *Suma Teologiczna*, t. 3: O Trójcy Przenajświętszej. Część III. O Bogu [Summa Theologiae, vol. 3: On the Most Holy Trinity. Part III. On God], Kraków: Veritas, 1, 27–43 [in Polish].
19. Quintilian (1920–1922) *Institutio Oratoria* [The Orator's Education] Cambridge, MA: Harvard University Press / London: William Heinemann. [in Latin].